

Вінтоняк Н.Д.

*молодший науковий
співробітник Науково-
дослідного інституту
приватного права і
підприємництва ім.
академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України*

Vintonyak N.D.

*researcher of Scientific
Research Institute of Private
Law and Entrepreneurship
named after academician F.G.
Burchak, National Academy of
Law Sciences of Ukraine*

«СІМЕЙНИЙ БІЗНЕС» ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ

УДК 347

Сімейний бізнес складає основу економіки багатьох розвинених країн та становить понад 70 відсотків усіх світових компаній. Існують різні підходи до поняття сімейного бізнесу. Американські джерела подають такі визначення: «Сімейний бізнес є комерційною організацією, в якій прийняття рішень залежить від кількості поколінь родини, пов'язаних по крові або шлюбу, які тісно пов'язані з фірмою керівництвом або правом власності. Власник-менеджер підприємницької фірми не вважається сімейним бізнесом, тому що йому не вистачає кількох поколінь, розміру і впливу сім'ї, які створюють унікальну динаміку і відносини сімейного бізнесу». Американські практики та теоретики вважають основою ознакою сімейного бізнесу — право власності родини на підприємство, яке передавалось з покоління в покоління.

У німецьких джерелах наведено: «Сімейний бізнес — це бізнес, на який значною мірою впливає сім'я або обмежена кількість власників з сімейними відносинами». Французькі вчені подають таке визначення: «Сімейний бізнес — це компанія, більша частина капіталу якої належить одній або декільком сім'ям. Сімейний бізнес — це коли власниками є принаймні три покоління» [1, с. 390-391].

Польські вчені зазначають, що широкі визначення мають загальні і розпливчасті описи сімейного бізнесу, засновані на таких критеріях як контроль над стратегічними рішеннями і намір зберегти підприємство під контролем родини. Згідно з трохи вужчим визначенням сімейного бізнесу, засновник бізнесу або його/її нащадки управляють бізнесом, який залишається під контролем членів сім'ї [2, с. 27].

В літературі зустрічаються різні терміни, що є синонімами до «сімейного бізнесу», зокрема, «сімейна компанія», «сімейне підприємство»,

«сімейна фірма», «бізнес у власності сім'ї», «компанія у власності сім'ї». Однак жодний термін немає усталеного визначення та має різні підходи до тлумачення.

В Кодексі корпоративного управління для приватних та сімейних компаній України, розробленому Професійною асоціацією корпоративного управління, пропонується визначення «сімейної компанії» як приватної компанії, контрольний пакет акцій якої належить одному власнику, або кільком власникам, які є близькими родичами [3, с. 11]. У Посібнику ІФС «Корпоративне управління в сімейному бізнесі» під сімейною компанією розуміється підприємство, більше половини акцій якого перебуває у власності родини, що контролює компанію, в тому числі засновника(ів), який(які) має(ють) намір передати справу своїм нащадкам [4].

За даними EFB (European Family Business – Європейський Сімейний Бізнес) сімейні підприємства складають важливу частину (в середньому 40-50% всіх робочих місць) приватної зайнятості в Європі. Фірма будь-якого розміру є сімейним бізнесом, якщо:

- права для прийняття рішень знаходяться у розпорядженні фізичної особи (осіб), які управляють фірмою або у володінні фізичної особи (осіб), які мали (або) придбали статутний капітал фірми, або знаходяться у володінні подружжя, батьків, дітей чи спадкоємців;
- більшість прав для прийняття рішень можуть бути як непрямыми так і прямими; принаймні один представник родини чи родичів офіційно бере участь в управлінні фірми;
- компанії підпадають під визначення сімейного підприємства, коли особа, яка створила або придбала фірму (статутний капітал) або члени її сім'ї чи нащадки мають 25 % прав, внесених до їх статутного капіталу [5].

На погляд вчених, під сімейним можуть вважатися такі варіанти організації бізнесу, що підходять принаймні під один із пунктів такого шаблону: єдиним власником підприємства є один член родин, кілька інших представників родини обов'язково беруть трудову чи управлінську участь у цьому бізнесі; підприємство у спільній власності членів родини як із їх трудовою та (чи) управлінською участю, так і без неї; бізнес знаходиться в акціонерній форм власності, члени родини у сукупності володіють не менш як 25 % акцій із правом голосу як із трудовою та (чи) управлінською участю членів родини, так і без неї; бізнес переходить із покоління в покоління [6, с. 102]. З аналізу іноземних та вітчизняних джерел з проблем розвитку сімейного бізнесу випливає, що сімейний бізнес – це бізнес, коли право власності на певне підприємство або повністю, або

більшою мірою належить членам однієї родини, а також передається наступним поколінням за правом спадковості [1, с. 392]. Тобто, основними характеристиками сімейного бізнесу є те, що:

- сім'я володіє більшістю голосуючих акцій або ефективно контролює бізнес;
- один або кілька членів сім'ї (або) подружжя бере участь в управлінні бізнесом;
- більше, ніж одне покоління є чи буде в майбутньому брати участь у бізнесі [8, с. 418].

В Україні поняття «сімейного бізнесу» є досить розмитим та жодне з визначень, яке з ним ототожнюється не закріплене на рівні законодавства. Була спроба дати визначення сімейного підприємства у проекті Закону України «Про сімейне підприємство» 2010 року згідно якого сімейне підприємство визначалося як форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання здійснювати діяльність у сфері громадського харчування, надання готельних та побутових послуг, виготовлення та/або продажу товарів кінцевому споживачу з метою отримання прибутку. та визначення сімейного підприємства у проекті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання розвитку сімейного підприємництва)» 2013 року. Сімейне підприємство згідно проекту закону це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з обов'язковим використанням праці членів своєї сім'ї з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Згідно Державного класифікатора України (Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004), затвердженого Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 97 від 28.05.2014 року «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 року № 59 та скасування нормативних актів» зазначається, що сімейне підприємство - це підприємство, засноване на власності та праці громадян України - членів однієї сім'ї, які проживають разом. Водночас, зазначається, що чинним законодавством не передбачається створення та державна реєстрація підприємств з цією організаційно-правовою формою.

Жодної необхідності законодавчого закріплення в Україні сімейних підприємств як організаційно-правової форми немає. Однак виникає ба-

гато питань у зв'язку з тим, що сімейний характер присутній у різних організаційно-правових формах юридичних осіб корпоративного типу. Крім того, не потрібно ототожнювати «сімейний бізнес» з так званим «бізнесом» подружжя, коли виникає необхідність визначення правового режиму акцій, часток, придбаних за рахунок спільного майна.

З розвитком цивільного обороту все більшої популярності набуває так би мовити «бізнес» подружжя, коли обидва з подружжя вносять спільне чи особисте майно до статутного капіталу юридичної особи чи здійснюють купівлю акцій або ж коли один з подружжя вносить спільне майно до статутного капіталу юридичної особи корпоративного типу, набуваючи права на участь в корпорації та інших прав, які в сукупності в літературі іменуються як корпоративні. Особливе значення, як зазначає І. В. Жилінкова, цей фактор набуває у тому випадку, коли має місце руйнація шлюбних відносин, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя. Сьогодні непоодинокими є випадки, коли предметом поділу є подружнє майно, що має не споживчий, а саме виробничий характер, коли сторони включають до «подільного списку» частки у статутному фонді господарських товариств, пайові внески в підприємницькі кооперативи, набуті за час шлюбу цінні папери тощо. Причому, сторона, яка наполягає на поділі, нерідко не хоче задовольнитися компенсацією, а вимагає поділу саме «бізнесу» [8, с. 6].

На сьогодні, на жаль, не сформовано чіткого підходу до «поділу корпоративних прав» при поділі спільної сумісної власності. Поділ «бізнесу» подружжя викликає багато проблем. Ця проблема має не тільки теоретичне значення, а й практичне. Судова практика переповнена спорами щодо поділу майна між подружжям, переданого до статутного капіталу приватного підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю та інших юридичних осіб корпоративного типу. Тому необхідно визначити загальні підходи до визначення правового режиму акцій чи часток в статутному капіталі, які сформовані за рахунок майна подружжя. Адже володіння «бізнесом» в Україні залежить від організаційно-правової форми юридичної особи. До прикладу, якщо це товариство з обмеженою відповідальністю, то власником так званого «бізнесу», а саме власником корпоративних прав буде особа, що володіє часткою в статутному капіталі, якщо ж це акціонерне товариство, то відповідно власником корпоративних прав буде особа, що придбала акції.

Бобрик В. І. зазначає, що неоднозначність правового режиму часток в різних видах юридичної практики не сприяє розвитку в Україні сімейному бізнесу. На погляд вченого, в сімейному законодавстві України варто

визначити чіткі «правила гри» для учасників сімейних компаній. І такі правила мають стосуватися як заснування компаній й формування її статутного капіталу (зокрема, обов'язковість отримання письмового дозволу іншого з подружжя на внесення будь-якого спільного майна до статутного капіталу господарського товариства чи сплати акцій), так і наслідків припинення шлюбних відносин і спадкування (корпоративну власність варто визначити такою, що є спільною сумісною, лише якщо внесок до статутного капіталу чи набуття корпоративних прав було здійснено за рахунок майна, що є спільною сумісною; присудження корпоративних прав компанії тому з подружжя, який зареєстрований її учасником (є акціонером), при врахуванні їх вартості при присудженні майна іншому з подружжя) [9, с. 34].

Розглядаючи корпоративні права подружжя крізь призму різних організаційно-правових форм необхідно закріпити норми, які будуть мати однакове застосування у спорах, де діяльність юридичних осіб переплітається із сімейними відносинами. І в першу чергу це стосується проблемних питань, що виникають з поділу спільного майна подружжя, внесеного до статутного капіталу юридичних осіб корпоративного типу. Акцент потрібно робити на тому, що корпоративні права належать тому з подружжя, що є учасником юридичної особи корпоративного типу, інший з подружжя в результаті передачі в статутний капітал юридичної особи майна, що перебуває в них на праві спільної сумісної власності корпоративних прав не набуває, а набуває права вимоги до іншого з подружжя. Такий підхід, як зазначає В. А. Васильєва є не тільки очевидним з погляду доктрини, а й універсальний і врівноважить наступні завдання: 1) забезпечить стабільність майнових інтересів та майнового обороту; 2) забезпечить майнові права усіх суб'єктів, в тому числі і одного з подружжя; буде однотипним для усіх організаційно-правових форм, наскільки це можливо [10, с. 12].

Тому, для забезпечення як прав кожного з подружжя так і стабільності діяльності юридичних осіб корпоративного типу (корпорацій) необхідно враховувати наступне:

1. Вклад юридичної особи корпоративного типу може формуватися за рахунок об'єктів, що перебувають в подружжя на праві спільної сумісної власності. Корпоративні права належать тому з подружжя, що є учасником юридичної особи корпоративного типу, інший з подружжя в результаті передачі в статутний капітал юридичної особи майна, що перебуває в подружжя на праві спільної сумісної власності корпоративних прав не набуває.

2. Інший з подружжя, який не є учасником юридичної особи корпоративного типу набуває право вимоги виплати йому певних сум у разі поділу спільного майна між подружжям. Зокрема, він має право на:

- поділ одержаних доходів, отриманих іншим з подружжя – учасником корпорації;
- частину майна одержаного іншим з подружжя – учасником корпорації у разі його виходу з неї;
- частину майна, одержаного іншим з подружжя – учасником корпорації у разі її ліквідації.

Якщо спільне майно всупереч інтересам сім'ї були використані одним із подружжя для внесення вкладу до статутного капіталу юридичної особи корпоративного типу, то другий з подружжя має право на компенсацію вартості частини майна. У випадку, якщо компенсація за рахунок майна одного з подружжя – учасника буде неможливою, інший з подружжя, може вимагати звернення стягнення на частину майна корпорації.

1. *Kulinyak I. Ya. Family business: the essence of the concept / I. Ya. Kulinyak, O. V. Koshik // Scientific herald of NLTU of Ukraine. 2014. Issue 24.9 P. 390-394.*
2. *Sulkovsky L. Characteristics of Polish Family Small and Medium Enterprises / Lukash Sulkovsky // Marketing in Ukraine. 2012. № 5. S. 25-38.*
3. *Corporate Governance in Private and Family Companies: A Guide. Materials of the project «Improvement of corporate governance in the sector of small and medium business» / Author-compiler O. Okunev; K., 2012. С. 11 / URL: https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/images/files/Korporat_Upravl&titul.pdf*
4. *IFC Corporate Governance in the Family Business: A Guide / S. Abuzaied, International Finance Corporation. P. 13 // Access mode: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/d47d350045fcabbf827ebb9916182e35/Family_Business_Governance_Handbook_Ukrainian.pdf?MOD=AJPERES*
5. *European Family Business // URL: <http://www.europeanfamilybusinesses.eu/family-businesses/definition>*
6. *Derid I.O. Family Business: Essence and Specificity in Different Countries of the World / Bulletin of the VN Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations. Economy. Country Studies. Tourism. 2014. No. 1144, issue no. 3 (1). Pp. 101-104.*
7. *Solonenko Yu. V. Management of family business in a market economy // Economics and management organization. 2016 No. 3 (23). Pp. 417-423.*
8. *Zhilinkova I. V. Corporate Relationships in the Matrimonial Matters / Legal Bulletin of Ukraine. 2008. No. 3. P. 6-7.*

9. Bobrik V. I. *Family Companies in Ukraine: Some Problems of Legal Regulation and Corporate Governance / Corporate Law of Ukraine and European Countries: Issues of Theory and Practice [text]: Collection of scientific papers on the materials of the XV International Scientific and Practical Conference (6-7 October 2017, Ivano-Frankivsk) / Research Institute of Private Law and Entrepreneurship acad. F. G. Burchak of the NALS of Ukraine; for ed. dr. in law sciences, acad. NALS of Ukraine V.V. Luts. Ivano-Frankivsk, 2017. 290 p.*
10. Vasilieva V. A. *Joint joint ownership of spouses and corporate rights // Corporate Laws [text]: Collection of scientific works on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (27-28 September 2013, Ivano-Frankivsk) / Research Institute of Private Law and entrepreneurship after acad. F. Burchak, NALS of Ukraine; for ed. dr. law sciences, acad. NALS of Ukraine V.V. Luts. Ivano-Frankivsk, 2013. 231 p.*

Вінтоняк Н.Д. Сімейний бізнес через призму корпоративних прав подружжя

У статті проаналізовано іноземні та вітчизняні джерела щодо визначення сімейного бізнесу. В літературі зустрічаються різні терміни, що є синонімами до «сімейного бізнесу», зокрема, «сімейна компанія», «сімейне підприємство», «сімейна фірма» тощо. Однак жодний термін немає усталеного визначення та має різні підходи до тлумачення. В Україні була спроба закріпити на рівні законодавства поняття сімейного підприємства. На думку автора жодної необхідності законодавчого закріплення в Україні сімейних підприємств як організаційно-правової форми немає.

«Сімейний бізнес» в Україні часто розглядається через призму корпоративних прав подружжя, коли постає питання щодо визначення правового режиму акцій, часток придбаних за спільні кошти чи майно. Судова практика переповнена спорами щодо поділу майна між подружжям, переданого до статутного капіталу приватного підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю та інших юридичних осіб корпоративного типу. Оскільки, сімейний характер присутній у різних організаційно-правових формах юридичних осіб корпоративного типу, автор пропонує закріпити чіткі підходи до правового регулювання корпоративних прав подружжя. Вирішити дане питання необхідно з урахуванням прав та інтересів кожного з подружжя та юридичної особи корпоративного типу. Крім того, вироблений підхід повинен бути однотипним для всіх організаційно-правових форм та мати однакове застосування у судовій практиці.

Ключові слова: сімейний бізнес, сімейна компанія, сімейне підприємство, корпоративні права, спільне майно подружжя.

Vintoniak N.D. Family business through the prism of corporate rights of spouses

The article analyzes foreign and domestic sources for the definition of family business. There are different terms in the literature that are synonymous with “family business”, in particular, “family company”, “family enterprise”, “family firm”, etc. However, no term has a well-defined definition and has different approaches to interpretation. In Ukraine, an attempt was made to consolidate the concept of a family enterprise at the level of legislation. According to the author, there is no need for legislative consolidation of family enterprises as an organizational-legal form in Ukraine.

“Family business” in Ukraine is often viewed through the prism of corporate rights of spouses when it comes to determining the legal regime for shares, shares purchased for common funds or property. Juridical practice is full of disputes regarding the division of property between spouses, transferred to the charter capital of a private enterprise, limited liability company and other corporate entities. As the family character is present in various organizational and juridical forms of legal entities of corporate type, the author proposes to consolidate clear approaches to the legal regulation of corporate rights of spouses. In order to resolve this issue, it is necessary to take into account the rights and interests of each spouse and legal entity of a corporate type. In addition, the developed approach should be the same for all organizational and juridical forms and have the same application in judicial practice.

Keywords: family business, family company, family business, corporate rights, joint property of spouses.